

УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ НА ЗАСАДАХ УПРОВАДЖЕННЯ ІНКЛЮЗИВНИХ ПІДХОДІВ

Л.М.СЕРГЕСЬВА

Україна, м. Київ, ДВНЗ «Університет менеджменту освіти» НАПН України

Розглядаючи питання соціального виключення, важливо зазначити групи людей, які найчастіше опиняються у ситуації виключення з огляду на свою расову належність, соціальне та етнічне становище, віросповідання, стать і здібності. Серед цих груп особливу стурбованість міжнародного товариства викликають діти і молодь з інвалідністю — найбільша група, що перебуває під загрозою соціальної ізоляції. Як було заявлено на міжнародній конференції ООН з питань освіти, науки і культури «Інклюзивна освіта: шлях в майбутнє» (листопаді 2008 року м. Женева), запровадження інклюзії в освітній сфері є не другорядним, а центральним питанням для забезпечення високоякісної освіти і створення більш інклюзивних суспільств... Освіта розглядається як засіб розвитку людського капіталу, підвищення економічних показників, посилення індивідуальної спроможності й розширення меж вибору задля використання свобод громадянства [1, 45].

Професійно-технічні навчальні заклади (далі ПТНЗ), які розробляють та впроваджують інклюзивне навчальне середовище, вважають різноманітність своїм цінним надбанням, що примножує соціальний капітал та збагачує спільноту учнів. Такі заклади надають великого значення демократичним процесам представництва і співпраці, які відкривають шлях до розуміння й інтеграції різних поглядів щодо вироблення інноваційних рішень у відповідь на унікальні виклики навчального закладу. Істинна співпраця можлива в середовищі, де педагоги співпрацюють один з одним та з представниками ширшої громади.

Загальновідомо, що інклюзію часто співвідносять з учнями, які мають інвалідність, або з тими, в яких є особливі освітні потреби. Ми ж розглядаємо інклюзію як шлях включення в освітній процес усіх учнів, а не тільки учнів з особливими навчальними потребами. Тобто йдеться про необхідність розробки в ПТНЗ такої стратегії інклюзії, яку буде спрямовано на постійну підтримку й розвиток усіх учнів. Отримана в результаті такої роботи стратегія розвитку ПТНЗ дає можливість детально розглянути всі способи подолання бар'єрів, що стоять на шляху отримання якісної професійної освіти для будь-якого учня.

Таким чином, *стратегія розвитку інклюзії ПТНЗ — це не просто сума якихось пропозицій щодо проведення в ПТНЗ додаткових дій та ініціатив стосовно учнів з особливими освітніми потребами, — у ній розкриваються способи позитивної зміни ПТНЗ відповідно до інклюзивних цінностей.* Ці позитивні зміни є не тільки альтернативою підвищення трудової успішності учнів — вони мають сприяти створенню справжніх відносин співробітництва в освітньому середовищі учнів і педагогів. Прийняття й дотримання сформульованих у стратегії розвитку ПТНЗ цінностей і принципів інклюзії дозволить домогтися сталого поліпшення розвитку та підходів, характерних для інклюзивної освіти. За такої освіти найбільш значущими є ті способи і методи навчання, за яких учні активно залучені в навчально-виробничий процес, а отримання знань і професійних умінь і навичок ґрунтується передусім на їхньому власному досвіді.

Ключовими концепціями забезпечення інклюзивного підходу до розвитку ПТНЗ є такі: 1) «інклюзія»; 2) «бар'єри на шляху навчання й повноцінної участі в навчально-виховному процесі»; 3) «ресурси, спрямовані на підтримку навчання та повноцінної участі в житті ПТНЗ» та 4) «підтримка різноманітності». Ці концепції є також основними термінами, що застосовуються при плануванні інклюзивного освітнього середовища. Інклюзія передбачає зміни. Це безперервний процес навчання та активної участі всіх учнів і дорослих у житті ПТНЗ. Це ідеал, до якого можна прагнути, але якого не можна досягнути повністю.

Отже, інклюзивна освіта включає в себе:

- визнання рівної цінності для суспільства всіх учнів і педагогічних працівників;

- підвищення ступеня участі учнів у навчально-виробничому процесі та позанавчальних заходах й одночасне зменшення рівня ізолюваності частини учнів;
- зміни в інституційній політиці ПТНЗ, практиці та культурі з метою приведення їх у відповідність до різноманітних потреб учнів, які навчаються в даному навчальному закладі;
- подолання бар'єрів на шляху отримання якісної професійної освіти та соціалізації всіх учнів, а не тільки учнів з інвалідністю та учнів з особливими навчальними потребами;
- аналіз і вивчення спроб подолання бар'єрів і поліпшення доступності навчальних закладів для окремих категорій учнів;
- проведення реформ змін, спрямованих на користь усіх учнів;
- переконання, що відмінності між учнями — це ресурси, що сприяють педагогічному процесові, а не перешкоди, що їх необхідно долати;
- поліпшення ситуації в ПТНЗ в цілому як для учнів, так і для педагогів;
- розвиток партнерських відносин між ПТНЗ і соціальними партнерами;
- визнання того, що інклюзія у професійній освіті — це один з аспектів інклюзії в суспільстві.

Саме спільне навчання учнів з особливими потребами у навчанні з іншими учнями, співпраця з ними, набуття спільного досвіду є, на нашу думку, «повноцінною участю» у навчально-виробничому процесі та позанавчальних заходах, що передбачає активне залучення до процесу навчання кожного учня й безумовне прийняття кожного учня таким, яким він / вона є. Інклюзія починається з того, що визнається наявність відмінностей між учнями. Під час розвитку інклюзивного підходу до навчання такі відмінності враховуються і є основою навчального процесу. За такого підходу можуть також знадобитися істотні зміни у навчальному середовищі.

Отже, інклюзія — це процес, спрямований на перетворення навчальних закладів у такі освітні простори, які стимулюють і підтримують не тільки учнів, а і членів педагогічного колективу, спрямована також на розвиток місцевих громад, які підтримують і високо цінують досягнення кожного члена громади. ПТНЗ мають співробітничати з іншими соціальними партнерами з метою поліпшення навчальних і соціальних умов у своїх трудових колективах.

Уявлення про те, що педагогічні труднощі можна подолати через визначення, у кого з учнів є «особливі освітні потреби», є, на наш погляд, надзвичайно обмеженим. Подібне визначення навіщує ярлик, через що очікування педагогів стосовно можливостей учнів стають значно нижчими. Воно відволікає увагу від того, які труднощі відчувають ті учні, яких не «позначили» цим ярликом, і від аналізу причин виникнення труднощів у сфері взаємовідносин, культурних відмінностей, навчальних планів, педагогічних технологій, освітньої політики ПТНЗ. Таке уявлення призводить до того, що значні зусилля тих навчальних закладів, які прагнуть відреагувати на різноманітність учнів, групуючи їх за ознаками наявності «особливих освітніх потреб» або «належності до національних меншин», «обдарованості й талановитості», стають фрагментарними та розрізненими [3, 11].

Концепція «бар'єрів на шляху навчання й повноцінної участі в навчально-виховному процесі» є альтернативою концепції «особливих освітніх потреб» і привертає увагу до того, що необхідно зробити, щоб поліпшити навчання будь-якого учня. Бар'єри можна виявити як в навчальному закладі, так і в місцевій громаді, а також у регіональній або національній політиці. Вони виникають також при взаємодії учнів зі змістом і методами професійного навчання. Усі ці бар'єри можуть зробити ПТНЗ набагато менш доступним для всіх учнів і зменшити ступінь їх участі в житті навчального закладу.

Хоч поняття «особливі освітні потреби» може саме по собі стати бар'єром на шляху розвитку інклюзивних підходів у професійному навчанні, воно все ще залишається частиною культури та освітньої політики в багатьох західноєвропейських країнах, Канаді та США, а також впливає на різні аспекти практики професійної освіти і навчання. Це визначення

використовується при складанні спеціальних документів: висновків про «особливі освітні потреби» при визначенні індивідуальних труднощів, при визначенні необхідних додаткових ресурсів тощо. Термін «учні з особливими освітніми потребами» використовується також при складанні індивідуальних планів навчання і при наданні тієї інформації, яку навчальні заклади зобов'язані повідомляти у звітах про фінансові витрати на забезпечення «особливих освітніх потреб» своїх учнів.

Починаючи із 2009 року в Україні активізувалася діяльність із приведення існуючого законодавства у відповідність до вимог Конвенції ООН про права інвалідів, в основу якої покладено *соціальну* (а не *медичну*) модель розуміння інвалідності. Ця діяльність, зокрема, привела до того, що в Законі України про загальну середню освіту вперше було запроваджено термін «спеціальні та інклюзивні класи для навчання дітей з особливими освітніми потребами», а термін «діти з особливими освітніми потребами» застосовано також і в Концепції розвитку інклюзивної освіти, затвердженій Міністерством освіти і науки 1 жовтня 2010 року.

У більшості шкіл західноєвропейських країн, Канади та США існує посада «координатор з роботи з учнями з особливими освітніми потребами». На думку О. Пашенко, І. Гриценко, Н. Софій кращими є назви «координатор з педагогічної підтримки» або «координатор з інклюзії». Такі терміни включають у себе більш широке розуміння підтримки, яка надається й об'єднує проведену навчальним закладом роботу, необхідну для учнів, які відчувають труднощі в навчанні, й роботу, яка необхідна всім учням [4, 51].

Мінімізація бар'єрів у процесі професійного навчання й повноцінної участі всіх учнів у житті ПТНЗ включає в себе мобілізацію ресурсів усередині самих навчальних закладів і місцевих громад. Зазвичай ресурсів виявляється завжди більше, ніж використовується освітніми установами в конкретний момент. Адже ресурси — це не тільки гроші. Як і бар'єри, ресурси можна знайти в ПТНЗ серед учнів, батьків або опікунів, у місцевих громадах і серед педагогічних працівників, а також у зміні культури, політики та практики, що застосовується в них. Ресурси учнів, які можуть самостійно спрямовувати власне навчання і підтримувати один іншого, частіше за все використовуються недостатньо, — так, як і потенціал взаємної підтримки членів педагогічного колективу ПТНЗ.

Допомогти з'ясувати існуючий рівень знань про культуру, освітню політику та практику ПТНЗ щодо існуючих бар'єрів і ресурсів мають відповіді на запитання:

- Які бар'єри існують на шляху навчання і повноцінної участі кожного учня у житті ПТНЗ?
- Хто стикається з цими бар'єрами?
- Як можна мінімізувати ці бар'єри?
- Які існують доступні ресурси на підтримку навчання й участі кожного учня в житті ПТНЗ?
- Яким чином можна мобілізувати додаткові ресурси?

Використання поняття «бар'єри на шляху навчання й повноцінної участі в навчально-виховному процесі» замість «особливих освітніх потреб» — це частина *соціальної моделі* розуміння інвалідності та труднощів у професійному навчанні. Ця модель є діаметрально протилежною медичній моделі, яка пов'язує труднощі в навчанні з порушеннями розвитку чи інвалідністю учня. Відповідно ж до соціальної моделі, бар'єри на шляху навчання й повноцінної участі можуть бути частиною оточення або виникати в результаті взаємин учнів і соціального контексту їх буття, таких, як люди, що оточують цих учнів, політика, яка проводиться у країні, існуючі установи, культура, соціальні та економічні фактори, що впливають на життя людей у цьому суспільстві.

Так, Конвенція ООН про права інвалідів і Факультативний протокол до неї, затверджені 13 грудня 2006 року й ратифіковані Україною 16 грудня 2009 року, стали одними з найвизначніших міжнародних документів у сфері захисту прав людей з інвалідністю, що закріпили проголошені Організацією Об'єднаних Націй у Загальній декларації прав людини та в міжнародних пактах про права людини права людей з інвалідністю та конкретизували їх, у тому числі і права дітей-інвалідів. У преамбулі Конвенції зазначено, що «інвалідність — це поняття, яке еволюціонує, і що інвалідність є результатом взаємодії, яка відбувається між

людьми, які мають порушення здоров'я, і відносницькими та середовищними бар'єрами, і яка заважає їхній повній та ефективній участі в житті суспільства нарівні з іншими», а також що «інваліди продовжують натрапляти на бар'єри на шляху до їхньої участі в житті суспільства як повноправних членів і з порушенням їхніх прав людини в усіх частинах світу» [2, 96].

Отже, інвалідність — це бар'єри на шляху повноцінної участі в житті людей з порушеннями здоров'я. Бар'єри виникають у результаті взаємодії хвороби або хронічного захворювання із соціальним оточенням чи дискримінаційними діями, ставленням, культурою, політикою чи практикою, які виявляються в суспільстві стосовно цієї людини. Порушення здоров'я можна визначити як довгострокове обмеження фізичних, інтелектуальних або сенсорних функцій. Навчальні заклади можуть зробити небагато, щоб подолати подібні порушення, а проте вони можуть значно знизити рівень інституційної дискримінації, яка є частиною багатьох культур і серйозним чином впливає на сприйняття людей у тому чи іншому суспільстві, а також на те, які способи реагування на цих людей стають соціально прийнятними, включно зі способами добору співробітників при прийомі на роботу.

Інституційна дискримінація є значно ширшою від расизму і виявляється в тому, що різні установи-інституції можуть ставити в менш вигідну позицію людей залежно від їхньої статі, інвалідності, класу, національності та сексуальної орієнтації. Інституційна дискримінація створює серйозні бар'єри на шляху повноцінної участі й може негативно позначитись на реалізації права на освіту. Люди, як правило, краще ознайомлені з проявами расизму і сексизму, тож не завжди розуміють, яким чином вони та установи можуть впливати на виникнення інвалідності. Расизм, сексизм, класова ненависть, гомофобія та дискримінація інвалідів походять з нетерпимості до відмінностей і використання сили для того, щоб створювати та підтримувати нерівність.

Отже, перехід ПТНЗ до використання інклюзивних підходів в професійній освіті може бути досить болючим, оскільки їм доведеться розглянути власні дискримінаційні дії щодо тих чи інших груп соціальних меншин. Саме професійно-технічна освіта може стати критичною не лише у забезпеченні загальної середньої освіти учням з інвалідністю та / чи особливими потребами, а й у забезпеченні їх професійною підготовкою та подальшим працевлаштуванням. Упровадження інклюзивної освіти в ПТНЗ України є своєрідним тестом на визначення рівня демократичності суспільства, цінностей, на яких базується освітня система, розуміння процесів навчання і викладання, готовності держави інвестувати в майбутнє усіх дітей.

Література:

1. Вакуліч Т. Соціально-психологічний супровід навчально-виховного процесу дітей з обмеженими можливостями / Т. Вакуліч // Профтехосвіта. — 2010. — № 6 (18). — С. 42 — 47.
2. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи: Моногр. / А. А. Колупаєва. — К.: Самміт-Книга, 2009. — 272 с.
3. Найда Ю. Хто такі діти з особливими потребами: Відмінності розвитку та навчальної діяльності дітей з особливими потребами в процесі навчання / Ю. Найда, О. Тараненко // Профтехосвіта. — 2010. — № 6 (18). — С. 4 — 13.
1. Пащенко О. В., Інклюзивна освіта в умовах професійно-технічного навчального закладу: Навчально-методичний посібник. /О. В. Пащенко, І. А. Гриценко, Н. З. Софій. — К.: Арт Економі, 2012. — 184 с.
5. Слободянюк Н. Організація інклюзивної моделі освіти: Загальні рекомендації / Н. Слободянюк // Профтехосвіта. — 2010. — № 6 (18). — С. 59 — 61.